Урок. Ненаголошені голосні та сумнівні приголосні

Урок засвоєння нових знань і формування умінь · 45 хв

Проблемне питання уроку: Чому ми пишемо не так, як чуємо, і як дізнатися, яку букву писати?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає позиції, у яких голосні чуються виразно (під наголосом, на початку слова, в абсолютному кінці слова). • Учень/учениця записує чотири способи перевірки ненаголошених е, и і наводить до кожного приклад. • Учень/учениця називає правило написання префіксів роз-, без- і з- та виняток щодо вимови г у словах вогкий, легкий.	• Учень/учениця добирає перевірне слово і застосовує правило до ненаголошених е, и та сумнівних приголосних. • Учень/учениця знаходить і виправляє помилку у слові з префіксом або з приголосним у запозиченому слові. • Учень/учениця пояснює написання слова, посилаючись на спосіб перевірки.	• Учень/учениця усвідомлює значення мовної норми для зрозумілого письма та поваги до читача.

Базові поняття і терміни

сильна позиція, фонетичний принцип, орфограма, перевірне слово, сонорні приголосні, префікс.

Форми роботи

- фронтальна бесіда
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею правила
- робота з орфографічним словником
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- підручник О. Ющука для 10 класу, § 29 і § 30 (с. 112-115)
- таблиця «Способи перевірки ненаголошених е, и» на слайді або на дошці
- орфографічний словник української мови, по одному на пару
- картки із завданнями для пар

Демонстрації

- Таблиця «Чотири способи перевірки е, и» зі словами вершина, справедливий, лебединий, прізвище — помічаємо, що для кожного слова є перевірне слово, у якому сумнівний звук стоїть під наголосом або у виразній позиції
- Слова молотьба, лічба, просьба, бризкати разом із перевірними молотити, лічити, просити, бризнути — помічаємо, що після сумнівного приголосного в перевірному слові стоїть голосний звук
- Слова вогкий, легкий, нігті, кігті з транскрипцією [вохкий], [лехкий] — помічаємо, що звук г вимовляється як х, а на письмі залишається буква г
- Пари розклад і безпека, спитати і зсунути — помічаємо, що префікси роз-, без- завжди мають з, а префікс з- перед к, п, т, ф, х пишемо як с

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — речення з уривка Панаса Мирного «Хатиночка як чашечка», на якому перевіряємо випадання голосного
- Історія України — назва міста Вишгород, у якій глухий приголосний уподібнюється до дзвінкого

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці вивчали принципи українського правопису та орфограму, а сьогодні застосовуємо фонетичний принцип до слабких місць у слові.

Наступний урок: На наступному уроці вивчатимемо апостроф і знак м’якшення.

Безпека

- Під час роботи в парах учні не пересуваються класом, а обмінюються картками через парту.
- До дошки виходять по одному, фломастер або крейду кладуть на місце, шнури від проєктора не торкаються.
- Орфографічні словники лежать на парті, не на краю, щоб не впали під час роботи.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається з учнями, перевіряє готовність до уроку, називає тему й просить відкрити підручник на с. 112.

Учні: Вітаються, готують зошити, підручники та орфографічні словники.

Організація класу. Тема уроку записана на дошці та слайді, учні переписують її в зошит.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм, зачитує запитання й дає хвилину на письмову відповідь одним рядком. Потім коротко перевіряє відповіді вибірково.

Учні: Кожен письмово в зошиті відповідає одним рядком, потім звіряє свою відповідь із відповіддю вчителя.

Запитання 1. З якою голосною чергується і у слові лебідь, якщо змінити слово на лебедя? Відповідь. І чергується з е. Запитання 2. З якою голосною чергується и в корені слова стирати у формі стерти? Відповідь. И чергується з е. Запитання 3. Яке чергування голосних бачимо у словах осінь і восени? Відповідь. І чергується з е. Запитання 4. Якими буквами позначаємо сполучення [йа], [йу], [йе], [йі] та голосні [а], [у] після м’яких приголосних? Відповідь. Буквами я, ю, є, ї (сполучення з [й]) і я, ю (після м’яких приголосних). Запитання 5. Назвіть сонорні приголосні. Відповідь. [м], [в], [н], [л], [р], [й].

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді три слова вершина, широкий, веселий і слова молотьба та лічба з транскрипцією. Ставить проблемне питання й збирає версії.

Учні: Читають слова вголос, порівнюють вимову й написання, висловлюють версії відповіді на проблемне питання.

Приклад 1. Слова вершина, широкий, веселий. У всіх трьох у ненаголошеному складі чуємо звук між [е] та [и], а пишемо то е, то и. Приклад 2. Слово молотьба вимовляємо [молод’ба], а пишемо т. Слово лічба вимовляємо [л’іджба], а пишемо ч. Проблемне питання. Чому ми пишемо не так, як чуємо, і як дізнатися, яку букву писати? Очікувана відповідь. Треба змінити слово так, щоб сумнівний звук став виразним, і писати за перевірним словом.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності. Спершу веде роботу з текстом підручника, далі контролює заповнення таблиці в парах, потім ставить запитання до спостережень і підсумовує правила.

Учні: Читають і виписують головне з тексту підручника, заповнюють таблицю в парах, спостерігають за прикладами й складають алгоритм перевірки.

Активність 1 (7 хв). Робота з текстом підручника, О. Ющук, § 29 «Вимова і правопис голосних», с. 112-113. Учні читають перші два абзаци й відповідають письмово в зошиті на запитання. Запитання 1. У яких позиціях голосні чуються виразно? Очікувана відповідь. Під наголосом, на початку слова і в його абсолютному кінці (епоха, ефект, один). Такі голосні позначаємо за фонетичним принципом, тобто пишемо, як чуємо. Запитання 2. Як перевірити ненаголошений [о] перед складом з наголошеною [у]? Очікувана відповідь. Добираємо слово, у якому сумнівний звук наголошений або наступна фонема не наголошена, і завжди пишемо о (голубка, бо го́луб; зозуля, бо зозуленя; кожух, бо кожушо́к; мотузка, бо мотузо́к). Запитання 3. Які два голосні найчастіше сплутують? Очікувана відповідь. Ненаголошені е та и, бо всередині слова вони звучать майже однаково. Активність 2 (6 хв). Заповнення таблиці в парах. Учні складають таблицю «Спосіб перевірки, слово, перевірне слово» за текстом підручника (Ющук, с. 112-113) і таблицею правила на слайді. Очікувана таблиця. Наголосом, вершина (верх), веселий (весело), широкий (ширший). Випаданням голосного, справедливий (правда), вітер (вітру), чашечка (чашка), як у реченні Панаса Мирного «Хатиночка як чашечка» (Ющук, вправа 143, с. 113). Чергуванням е з і, лебединий (лебідь), восени (осінь). За аналогією, прізвище (кореневище). Додатково (Ворон, Солопенко, с. 61). Букву е пишемо в групах -ере-, -еле- (дерево, зелень) та тоді, коли е при зміні слова випадає; и пишемо в групах -ри-, -ли- між приголосними у відкритих складах (бриніти, гриміти, криниця, тривога). Слова левада, кишеня, цибуля перевіряють за орфографічним словником. Активність 3 (8 хв). Спостереження за прикладами й складання алгоритму для сумнівних приголосних (Ющук, § 30, с. 114-115). На слайді слова молотьба, лічба, просьба, бризкати, вогкий, легкий, розклад, безпека, спитати, зсунути. Запитання 1. Що спільного в словах молотьба, лічба, просьба, бризкати? Очікувана відповідь. Приголосний чується невиразно, а перевірити його можна, змінивши слово так, щоб після нього стояв голосний або сонорний (молотити, лічити, просити, бризнути). Запитання 2. Що помітили у словах вогкий, легкий, нігті, кігті? Очікувана відповідь. Звук г звучить як х ([вохкий], [лехкий]), але на письмі пишемо г. Запитання 3. Що помітили в префіксах роз-, без- і з-? Очікувана відповідь. Префікси роз-, без- завжди пишемо з буквою з (розклад, безпека, розчистити). Префікс з- перед к, п, т, ф, х пишемо як с (спитати, стиснути, схвильований), але зсунути, зчистити. У запозичених словах вокзал, екзамен, рюкзак, анекдот глухий приголосний перед дзвінким у вимові уподібнюється до дзвінкого, але на письмі пишемо букви, які подано в словнику, тому в словах вокзал і рюкзак пишемо кз. Так само слово Вишгород вимовляємо [вижгород], бо глухий [ш] перед дзвінким уподібнюється до [ж]. Якщо слово не можна перевірити, звертаємося до орфографічного словника (мерехтіти, призьба). Продукт. Алгоритм у зошиті (три кроки). Крок 1. Визнач, чи сумнівний звук стоїть у виразній позиції. Крок 2. Зміни слово або добери споріднене так, щоб звук став виразним. Крок 3. Пиши так, як у перевірному слові, або перевір за орфографічним словником.

Закріплення 9 хв

Учитель: Видає картки із завданнями, організовує письмове виконання та вибіркову усну перевірку.

Учні: Виконують завдання самостійно або в парах, перевіряють відповіді та виправляють помилки.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом «Одне речення», нагадує проблемне питання та організовує усний обмін думками по колу.

Учні: Письмово записують одне речення з відповіддю на проблемне питання, потім усно закінчують речення для обміну думками.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Називає завдання, коротко пояснює, на що звернути увагу, і відповідає на запитання.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденник або планшет і уточнюють незрозуміле.

Завдання для закріплення

1. Визначте орфограму й спосіб перевірки в словах вершина, справедливий, лебединий, левада.

Відповідь: Вершина, ненаголошений е, перевіряємо наголосом (верх). Справедливий, ненаголошений е, перевіряємо випаданням голосного (правда). Лебединий, ненаголошений е, перевіряємо чергуванням е з і (лебідь). Левада, ненаголошений е в слові з постійним наголосом, написання перевіряємо за орфографічним словником.

2. Спишіть слова, вставляючи е або и: тр..вога, д..рево, кр..ниця, з..лень, гр..міти.

Відповідь: Тривога (група -ри- між приголосними у відкритому складі), дерево (група -ере-), криниця (група -ри-), зелень (група -еле-), гриміти (група -ри-).

3. Спишіть слова, вибираючи з дужок букву, і поясніть вибір перевіркою: про(з, с)ьба, лі(дж, ч)ба, молото(д, т)ьба, ле(г, х)кий, ро(з, с)клад.

Відповідь: Просьба, бо просити. Лічба, бо лічити. Молотьба, бо молотити. Легкий, пишемо г, хоч вимовляємо [лехкий], це виняток. Розклад, бо префікс роз- завжди пишемо з буквою з.

4. Знайдіть і виправте помилки в реченні. Мотузка лежала біля воксалу, а в рюксаку хтось ховав вогкий хліб.

Відповідь: Мотузка лежала біля вокзалу, а в рюкзаку хтось ховав вогкий хліб. Виправлено слова вокзал і рюкзак (у запозичених словах пишемо кз). Слово вогкий написано правильно, бо г у ньому зберігається на письмі.

Диференціація

Сильним: Доберіть по одному власному слову на кожен із чотирьох способів перевірки ненаголошених е, и (наголосом, випаданням, чергуванням е з і, за аналогією) та до кожного напишіть перевірне слово. Додайте два слова із сумнівним приголосним і поясніть, як змінили слово для перевірки.

Підтримка: Скористайтеся карткою-опорою з трьома кроками (виразна чи невиразна позиція, змінити слово, писати як у перевірному слові). Зразок на іншому прикладі. Слово чашечка, голосний між ш і ч сумнівний. Змінюємо слово, чашка, голосний випав, тому в слові чашечка пишемо е. Для приголосних зразок бризкати, бо бризнути, тому пишемо з.

Домашнє завдання

Базове: Вивчити матеріал § 29 і § 30 (с. 112-115 підручника О. Ющука) та виконати вправи 144 і 149 письмово.

За вибором: Вийти до річки, озера чи ставка або поспостерігати за природою з вікна й описати свої враження у шести-восьми реченнях (вправа 145, частина III на с. 114). Підкреслити в описі слова на вивчені орфограми й до двох із них записати перевірне слово.

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово (1 хв) учні записують одне речення з відповіддю на проблемне питання уроку: чому ми пишемо не так, як чуємо і як дізнатися, яку букву писати. Потім усно (3 хв) по колу закінчують речення «Найкорисніше правило для мене було…» та називають, яке слово тепер напишуть без помилки.

Джерела:

- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 111, 112
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 112
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 112, 113
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 113, 114
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 114
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 114, 115
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 115
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 115, 116
- Українська мова (Ющук) 10 клас, с. 116